

Projectplan Voedselbos d'Ekkers

Het Groene Woud

(Lekkers uit d'Ekkers)

Van:

Naar:

Inhoud

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding	3
1.2	Wat is een voedselbos?	3
1.3	Voedselbos en klimaatadaptatie en -mitigatie	3
2	Huidige situatie	6
2.1	Locatie	6
2.2	Afmetingen.	8
3	Toekomstige situatie	9
3.1	Doel en beoogde resultaten van het nieuwe gebruik als voedselbos	9
3.2	Naam van het voedselbos	9
3.3	Doel van het voedselbos	9
3.4	Andere voorwaarden voor het ontwerp.	10
3.5	Partners en andere betrokkenen	10
3.6	Aansluiting met meetplan Koepelplan	10
3.7	Landschappelijk eindresultaat: ontwerp van het Voedselbos d'Ekkers	11
3.7.1	Poel	11
3.7.2	Dassen	12
3.7.3	Fietsenrek	12
4	Beheer	13
4.1	Ecologisch onderhoud en beheer van Voedselbos d'Ekkers	13
4.2	Beheersvorm	13
5	Financiën	15
5.1	Projectbegroting	15
5.2	Beoogde dekking	16
5.3	Financiering	16
6	Planning	17
6.1	Projectplan opstellen.	17
6.2	Vorbereiden organisatie en omgeving.	17
6.3	Vorbereiden voedselbos	18
6.4	Beheer en onderhoud voedselbos	18
6.5	Communicatie	18
7	Risicoanalyse	19
	Bijlage 1: Voedselbossen	20
	Bijlage 2: Verdere uitwerking ontwerp voedselbos	23
	Bijlage 3: Offerte opmaak informatiebord.	24
	Bijlage 4: Overzicht mogelijke subsidies	25
	Bijlage 5: Zorgpunten omwonenden en acties erop	27

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Tijdens een bewonersavond in de wijk Westakkers te Berlicum in het voorjaar 2019 opperde een van de aanwezigen, Albert Zomers, om een voedselbos te starten in de nabije buurt. Na een korte uitleg van wat een voedselbos inhoudt, reageerde een groot aantal aanwezigen positief op het voorstel. Wijkmakelaar Helma Smolders van de gemeente Sint-Michielsgestel (waar het dorp Berlicum onder valt) organiseerde daarop een bijeenkomst voor geïnteresseerden. Met veel enthousiasme brachten de aanwezigen allerlei ideeën naar voren. Ook was er al snel een plek in zicht, waar het voedselbos zou kunnen gaan groeien. Aan de rand van de wijk was een stuk grond beschikbaar in bezit van de gemeente waar jaarlijks mais werd geteeld. Dat lijkt een perfecte plek om een buurt-voedselbos te gaan beginnen.

Via een klimaatvouchert van Het Groene Woud zijn de eerste middelen beschikbaar gekomen om een ontwerp te maken door Maikel Kauffman, voormalig inwoner van Berlicum, en het projectplan door John Vermeer.

Bijgaand treft u dit projectplan en het ontwerp aan.

1.2 Wat is een voedselbos?

Inmiddels is een Voedselbos al bij veel mensen bekend. Vandaar dat voor een uitgebreide beschrijving bijlage 1 is opgenomen.

Even heel kort: een voedselbos is opgebouwd uit meerdere, eetbare lagen. Het is ontworpen om voedsel te produceren en biedt tegelijk erg veel biodiversiteit. Een prachtige manier dus om voedselproductie en natuur met elkaar te combineren.

1.3 Voedselbos en klimaatadaptatie en -mitigatie

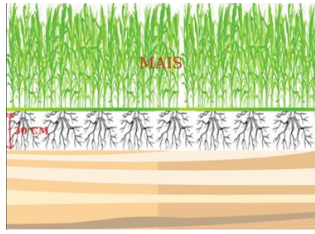
Het mooie van het voedselbosconcept is, dat naast het produceren van voedsel en biodiversiteit, het ook erg veel mogelijkheden biedt voor klimaatadaptatie, zoals:

- wateropvang en -besparing;
- vermindering hittestress;
- koolstofopslag.

Hieronder zullen we ze achtereenvolgens toelichten.

Wateropvang en -besparing

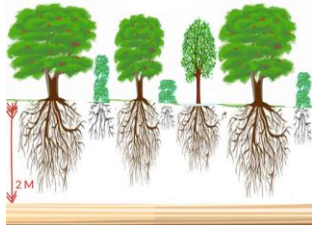
De wateropvangcapaciteit van een voedselbos is erg groot. Op vrijdag 15 november 2019 is bij Waterschap De Dommel een groot symposium gehouden over dit onderwerp. Alle deskundigen zijn het erover eens dat voedselbossen een grote rol kunnen spelen voor natte én droge tijden.

Het huidige gebruik van het toekomstige voedselbos d'Ekkers is maisteelt. Door jarenlang ploegen en verkeerd landgebruik is het organisch stofgehalte flink teruggezaakt, naar waarschijnlijk 2,5% (in januari 2020 gaan we meten: we mogen nu het land nog niet op, omdat de boer het land nog pacht). De doorwortelbare zone is beperkt tot

30-40 cm en de grond is sterk verdicht, waarschijnlijk door gebruik van zware landbouwmachines.

In een voedselbos stijgt het organisch stofgehalte snel. Het voorbeeld voedselbos Ketelbroek van Wouter van Eck (het boegbeeld van de voedselbosbeweging) bestaat 10 jaar en heeft nu al 8,5%. Het Voedselbos van Martin Crawford in Engeland zit na 20 jaar op zo'n 15-20%. Door de boomwortels zal de doorwortelbare zone vele malen groter worden tot meer dan 2 meter. Men gebruikt nagenoeg geen machines. Ploegen en spuiten doet men niet.

Organische stof in de bodem kan 20 keer het eigen gewicht aan vocht vasthouden

1% org stof is 170 m3 water per ha

1% organisch stof biedt 170 m3 wateropslag per ha. De bodem werkt dan als een spons. Bij grote buien (het KNMI geeft aan dat we steeds heftiger buien gaan

krijgen) zuigt de bodem zich vol, bij droogte geeft de spons het water weer af.

Daarnaast heeft een voedselbos een rijk bodemleven met veel wormen. Een [recent artikel in het NRC](#) geeft aan, dat de wormengangen ook een groot waterbergend vermogen hebben.

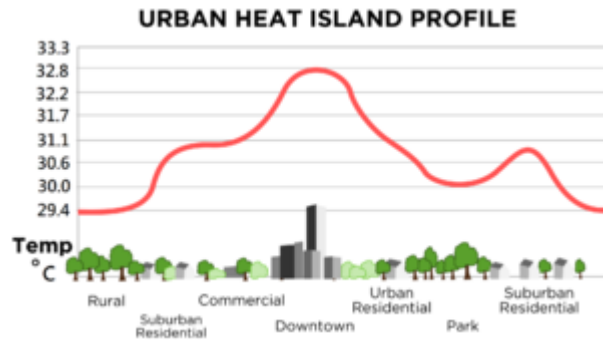
Op een goede doorwortelde voedselbosbodem vindt geen afstroming plaats, maar infiltratie. Op een kaal maisveld stroomt het water naar een naastgelegen sloot.

Een voedselbos hoeft niet beregend te worden. Hoogstens is het in het begin nodig om de jonge boompjes tijdens een erg hete zomer een paar keer te begieten, maar na enkele jaren is beregening niet meer nodig. Dit in tegenstelling tot mais- en aardappelvelden, waarop afgelopen zomer veelvuldig de beregeningsinstallaties aan stonden.

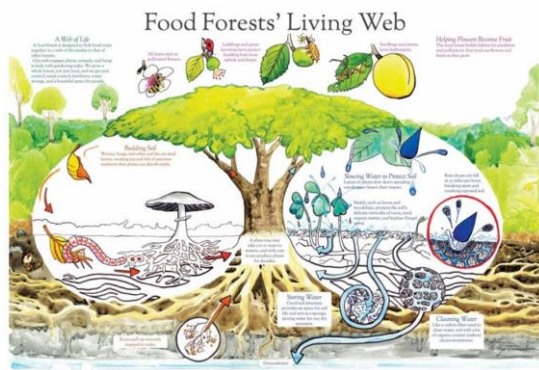
Dus in plaats van grote (betonnen) waterbekkens, zouden voedselbossen wel eens een grote betekenis kunnen krijgen voor het toekomstige waterbeheer.

Vermindering hittestress

We weten inmiddels dat zelfs in dorpen hete zomers leiden tot veel hogere temperaturen in de bebouwde omgeving. Het kan soms wel 7 graden warmer worden dan in bosrijke gebieden. Bossen hebben een enorme verkoelende werking.

Koolstof opslag

Een bos legt per jaar zo'n 5-10 ton CO₂ vast in zijn hout en bladeren. Reguliere landbouw legt ook wel CO₂ vast, maar geeft dat snel weer vrij (doordat het bijvoorbeeld opgegeten wordt of als voer voor de dieren dient). Daarbij komt dat grote tractoren zorgen voor veel uitstoot van CO₂.

Daarnaast zal mede door het goede bodemleven veel compost en humus worden vastgelegd. Sommige metingen geven aan dat de opslag van koolstof in de bodem zelfs een groter effect heeft dan bomen, omdat een voedselbosbodem de koolstof langduriger vastlegt dan de bomen erbovenop.

Sommige klimaatexperts stellen, dat wanneer we als mensheid wereldwijd in staat zijn om 1% organisch stof aan de bodem toe te voegen, we het broeikas effect hebben opgelost.

Hoe dan ook: een voedselbos is een zeer goede manier om koolstof vast te gaan leggen.

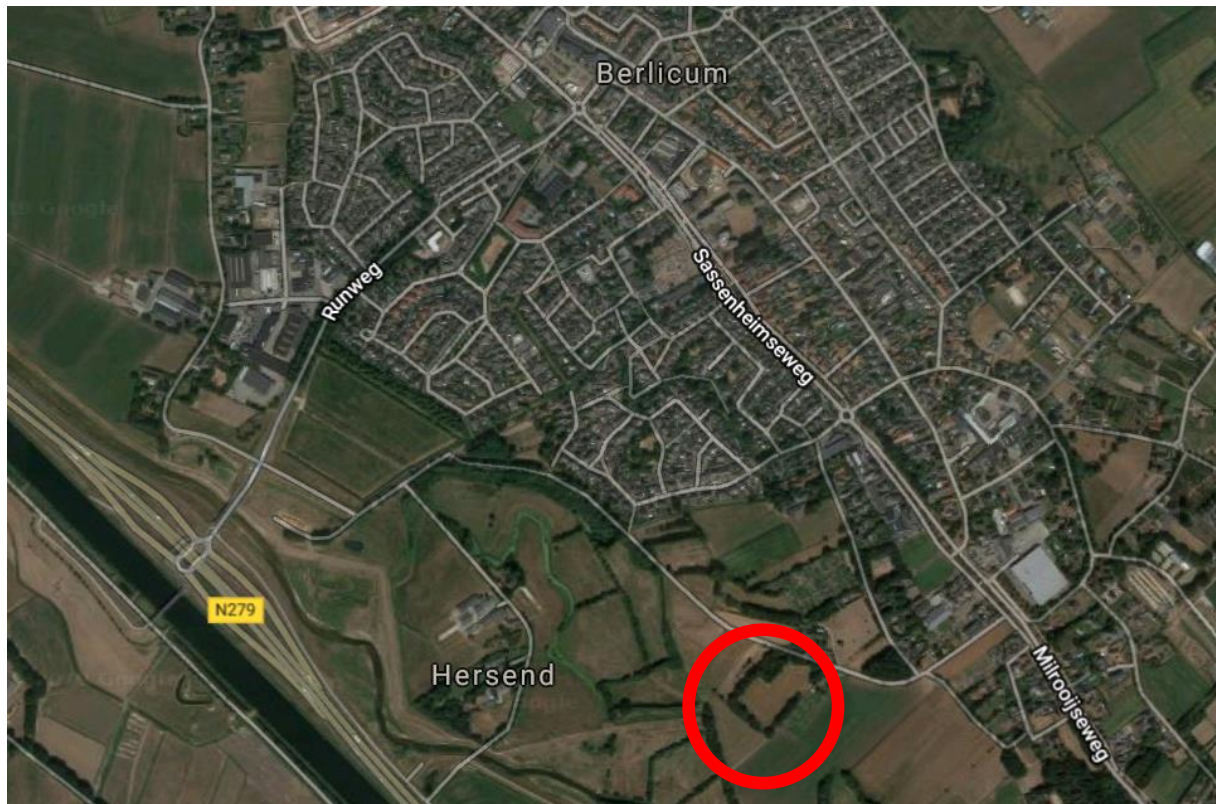
Conclusie

Een voedselbos biedt veel mogelijkheden voor een natuurlijke manier van klimaat adaptatie en -mitigatie. Elk voedselbos is er één in de strijd tegen de klimaatopwarming. D'Ekkers kan daarvoor een goed voorbeeld worden in de regio. We zullen deze conclusie ook opnemen in onze communicatie.

2 Huidige situatie

2.1 Locatie

Het perceel is gelegen ten zuid-oosten van het dorp Berlicum, dicht tegen het stroomgebied van de Aa. Het ligt goed ontsloten aan een rustige weg "Westakkers" tegenover huisnummer 44, net buiten de bebouwde kom.

Afbeelding 1: het beoogde perceel d'Ekkers nabij het dorp Berlicum.

Als we verder inzoomen dan zien we dat het perceel al bijna geheel omzoomd is door een houtwal. In deze houtwal groeien voornamelijk zomereiken. Dichtbij is er een bosje met eiken van een particuliere eigenaar.

De grondsoort is zanderig.

Aan een van de randen is een dassenburcht gesitueerd. Met het ontwerp voor het nieuwe voedselbos willen daar uiteraard rekening mee houden. (zie ook 3.7.2 Dassen).

Het perceel is eigendom van de gemeente Sint-Michielsgestel en wordt jaarlijks verpacht, meestal voor maisteelt. Per 1 januari 2020 loopt de huidige pacht af. We hebben afgesproken pas dan op het terrein te gaan werken en niet vooraf al contact te zoeken of we er al op mogen.

De boer die nu pacht moet na de maïs een gewas zaaien. Hij is dit wettelijk verplicht. We gaan wel vragen dat hij winterrogge zaait, zodat komende winter biomassa kan worden opgebouwd. Die kunnen we laten onderwerken alvorens we zaaien in het voorjaar.

Aan de zuidkant grenst het perceel aan het Aa-dal, wat in bezit is van het Waterschap Aa en Maas.

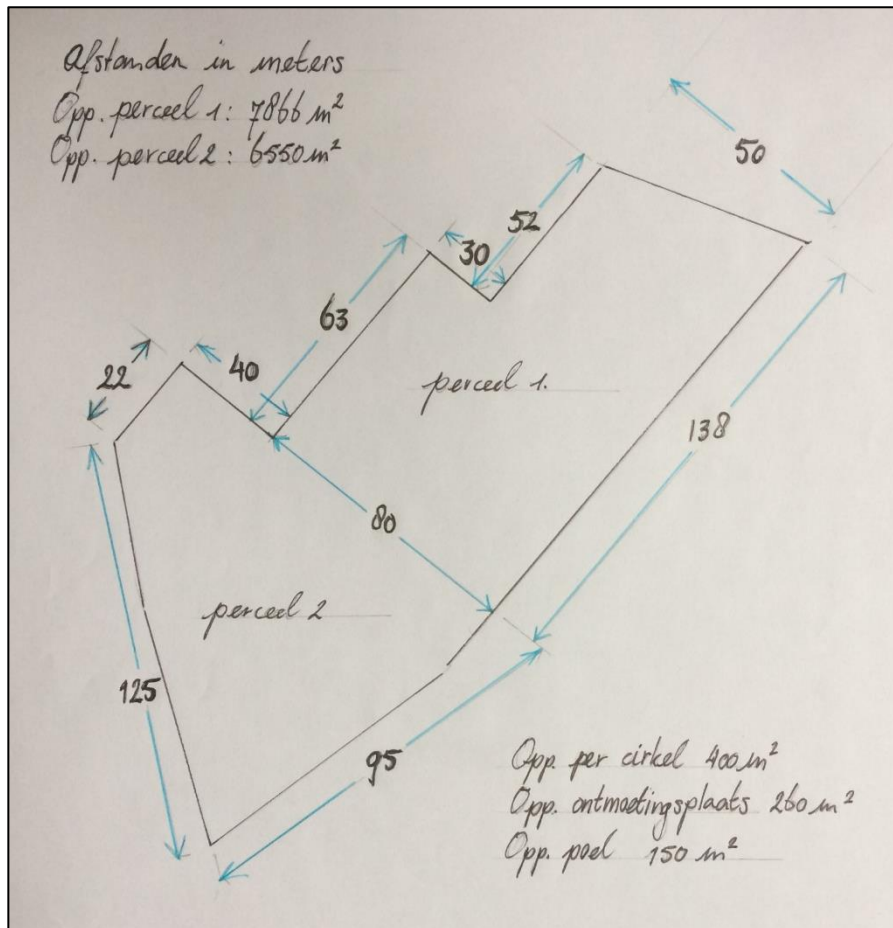

Afbeelding 2: Het perceel d'Ekkers, nagenoeg geheel omgeven door groene houtwallen.

Afbeelding 3: Foto (Albert Zomers) van perceel d'Ekkers, mais omgeven door groene houtwallen.

2.2 Afmetingen.

Op bijgaande kaart zijn de afmetingen opgenomen van het perceel

De totale grootte is 1,8120 ha.

Sectie: L396

Afbeelding 4: Afmetingen d'Ekkers.

3 Toekomstige situatie

3.1 Doel en beoogde resultaten van het nieuwe gebruik als voedselbos

Tijdens de eerste brainstormavond zijn de volgende uitgangspunten en wensen naar voren gebracht door de groep:

- Gezondheid
- Rolstoel vriendelijkheid: strandbuggy; om gemakkelijk over de zachte ondergrond te rijden
- Anders voedsel produceren
- Agrarisch
- Verbinding met natuur
- Experimenteren
- Regeneratief en duurzaam
- Onderhoudsarm (maar er moet wel gewerkt worden)
- Klimaatadaptief systeem
- Romantisch
- Biodiversiteit
- Toekomstbestendig
- Ontmoeting
- Hoge belevingswaarde
- Microklimaten
- Eenvoudig oogsten
- Zichtlijnen, ruimte
- Educatie(> Vergelijkingsmogelijkheid)
- Zo min mogelijk werk= successie volgen. Versnelde opbouw

3.2 Naam van het voedselbos

We hadden de keuzes uit de volgende opties:

- Westakkers;
- Berlicum;
- De Ekker;
- Aa-dal.

De omwonenden willen Westakkers niet, Aa-dal klopt niet en Berlicum is te algemeen. Van oudsher werd het gebied De Ekkers genoemd. We kiezen voor d'Ekkers met als slogan "Eet lekkers op d'Ekkers".

Daarnaast: we hanteren de term voedselbos en niet eetbaar landschap.

3.3 Doel van het voedselbos

Het doel is om een buurtvoedselbos te ontwikkelen, gericht ook op educatie met veel aandacht voor een gezonde bodem en klimaatadaptatie.

We zullen het zelfplukmodel hanteren. Dat wil zeggen dat deelnemers en buurtbewoners zelf het fruit gaan plukken en oogsten. Iedereen is welkom om voor eigen gebruik kleine hoeveelheden mee te nemen.

Voor het ontwerp betekent dit de volgende uitgangspunten:

- het voedselbos moet makkelijk toegankelijk zijn voor mensen. Een goede padenstructuur helpt hierbij;

- de keuze van de planten mag ook weer niet te uitgebreid zijn. Immers als het een te complex voedselbosstelsysteem wordt (net als Ketelbroek, het bekendste voedselbos van Nederland met meer dan 350 soorten), dan is het lastig door de buurt te onderhouden en te oogsten.

3.4 Andere voorwaarden voor het ontwerp.

Aan de rand van het perceel ligt een dassenburcht. Wij vinden dat prachtig. In onze optiek combineert de aanwezigheid van dassen goed met een voedselbos. Een voedselbos creëert namelijk een gezonde bodem met volop pieren. En na een aantal jaren komt er veel valfruit beschikbaar.

Het gebied heeft een hoge archeologische waarde. Vandaar dat bij bodem ingrepen dieper dan 50 cm archeologisch onderzoek nodig is.

3.5 Partners en andere betrokkenen

De volgende partijen zijn partner of betrokkene bij het voedselbos d'Ekkers.

- De burens in het gebied rond het perceel (met direct omwonenden zijn al gesprekken gevoerd. Zie hiervoor *Bijlage 5: Zorgpunten omwonenden en acties erop*)
- De inwoners van de nabijgelegen dorpen Berlicum en Middelrode.
- Stichting Landschapsbeheer Aa-dal. Een bestuurslid van deze stichting zit ook in de initiatiefgroep.
- De gemeente Sint-Michielsgestel.
- Waterschap Aa en Maas. Het voedselbos bos is gelegen in het stroomgebied van Aa en Maas. Aa en Maas is eigenaar van de gronden in het nabijgelegen Aa-dal.

3.6 Aansluiting met meetplan Koepelplan

Een voorbehoud vanuit de klimaatvoucher van het Groene Woud is dat het perceel waar mogelijk ook wordt opgenomen in het Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ) Koepelplan Voedselbossen. Dit project beoogt 7,3 hectare voedselbos te realiseren op 5 verschillende locaties. Tegelijk is er een meetprogramma door de HAS voorzien en uitgebreide kennisdeling tussen de deelnemers.

Het is de bedoeling dat d'Ekkers mee gaat doen in het meetprogramma.

Op de klankbordvergadering (4 november 2019) van het Koepelplan Voedselbossen is dit verzoek ingebracht. De capaciteit van de HAS is echter beperkt en net voldoende voor de vijf locaties. Er is geen ruimte voor een zesde locatie om mee te nemen in de metingen.

De vijf locaties hebben regelmatig onderling overleg voor kennisdeling. Gevraagd is aan de vijf locaties of d'Ekkers zich hierbij mag aansluiten. Daarop is positief gereageerd.

Daarnaast heeft gelukkig de Wageningse Universiteit (WUR) het plan opgepakt om meerdere jaren te gaan meten in Voedselbossen, waarbij burgers zoveel mogelijk zelf de metingen kunnen verrichten onder begeleiding van een professional. Zo wordt de ontwikkeling van de grond en de ondergrondse bodemverbetering langjarig onderzocht en in beeld gebracht (contactpersoon voor Brabant is Bastiaan Rooduijn). Het is een vorm van "Citizen Science", waarbij burgers worden ingezet om mee te helpen voor data verzameling voor wetenschappelijk onderzoek.

Een lid van de werkgroep (Jaap Harthoorn) is naar het startoverleg monitoring Voedselbossen gegaan op dinsdag 12 november om d'Ekkers aan te melden hiervoor.

Het monitoringsprogramma loopt vijf jaar. Het meet meerdere onderdelen: naast bodem aspecten (zoals organisch stof, bodemverdichting) ook sociaaleconomische factoren (zoals opbrengst, aantal bezoekers, aantal arbeidsuren).

De kosten bedragen €1.200 per jaar.

3.7 Landschappelijk eindresultaat: ontwerp van het Voedselbos d'Ekkers

Afbeelding 5: schetsontwerp/vlekkenplan d'Ekkers

Het ontwerp van het voedselbos d'Ekkers dient meerdere doelen zoals het creëren van een hogere biodiversiteit, het produceren van voedsel, educatie en een plek voor de buurt. Met zorg voor de bodem en klimaatbestendigheid. In *Bijlage 2: Verdere uitwerking ontwerp voedselbos* is het ontwerp volledig uitgewerkt en toegelicht.

3.7.1 Poel

In het eerste ontwerp had Maikel op verzoek van de werkgroep een vijver voorzien. Echter vanwege de aanwezig geachte hoge archeologisch waarde lijkt het lastig deze poel aan te leggen. Het huidige bestemmingsplan vereist een grondig en kostbaar archeologisch onderzoek. Vandaar dat we besloten hebben om geen poel aan te leggen.

Gelukkig ligt het water van het Aa-dal redelijk dichtbij.

3.7.2 Dassen

Aan de rand van het perceel is een bewoonde dassenburcht. Op een ander gedeelte is recentelijk nog bewoning geweest.

We beschouwen deze burchten en de aanwezigheid van de das echt als een aanwinst. De huidige jaarlijkse teelt met mais biedt maar weinig voedsel voor de das. Een voedselbos zal duidelijk meer bieden: gezonde bodemontwikkeling, pieren (hoofdvoedsel voor de das) en een flinke hoeveelheid bessen en vruchten. Na 5 tot 10 jaar begint het voedselbos al een overvloed te ontwikkelen. Bijvoorbeeld appels van

een middelstamboom zijn op plukhoogte voor de buurtbewoners, maar de appels die te hoog hangen, vallen vanzelf een keer naar beneden en zijn dan een lekkernij voor de dassen.

Het ontwerp zal voorzien in afscherming van de burcht met doornige maar eetbare struiken, zoals meidoorn, duindoorn en sleedoorn. Speciale vruchtselecties zorgen voor grotere eetbare bessen.

Ook zullen we bij het aanplanten rekening houden met het paar- en jongerenseizoen door vanaf december t/m juni geen verstoring te veroorzaken tot op 25 meter van de burcht. De looppaden zullen ver van de burcht af komen te liggen, zodat ook tijdens het gebruik geen verstoring optreedt.

3.7.3 Fietsenrek

Bij de ingang zullen enkele eenvoudige houten rekken komen voor de fietsenstalling (zie bijvoorbeeld <https://www.kastanjehout.nl/product/detail/gekloofde-uitvoering>) om een fiets ertegenaan te zetten.

Er komt zeker geen parkeerplaats voor een auto.

4 Beheer

4.1 Ecologisch onderhoud en beheer van Voedselbos d'Ekkers

Een voedselbos vraagt relatief weinig onderhoud in vergelijking met traditionele landbouw. Het meeste onderhoud zal de eerste jaren bestaan uit het verwijderen van braamopslag en andere woekerende soorten die de ontwikkeling van een voedselbos kunnen belemmeren. Dit is op jaarbasis maximaal enkele dagen werk dat de werkgroep zal gaan uitvoeren.

Omdat er de eerste jaren er nog geen groepen bezoekers worden verwacht dienen ook de paden te worden bijgehouden. De verwachting is dat het onderhoud en beheer van het voedselbos de eerste paar jaar gemiddeld ongeveer 1 dag per week werk met zich meebrengt voor 1 persoon, maar met een werkgroep slechts een paar uurtjes per week.

Een werkgroep bestaande uit buurtbewoners, andere geïnteresseerden en vrijwilligers van de SLA zullen dit beheer gaan uitvoeren. We gaan uit van vrijwilligers, die af en toe begeleid worden door professionals.

We gaan gebruik maken van eigen gereedschap van de deelnemers (dus we gaan geen gemeenschappelijk gereedschap zoals zeisen, maaimachines, zagen en snoeitangen, spades aanschaffen). De enige uitzondering is een elektrische accubosmaaier, want die zullen we toch wel veelvuldig nodig hebben voor het onderhoud van de paden.

4.2 Beheersvorm

Er zijn verschillende mogelijkheden om een beheersvorm op te zetten:

1. Een werkgroep zonder juridische statuten of inschrijving bij Kamer van Koophandel.
Voordeel is dat het heel gemakkelijk is om op te starten zonder enige kosten.
Nadelen zijn dat bij ongelukken de organisator hoofdelijk aansprakelijk gesteld kan worden. Ook vereisen sommige subsidiegevers (bijvoorbeeld het Oranjefonds) een juridische vorm. Een bankrekeningnummer aanvragen is lastig. Een deelnemer kan die dan op persoonlijke titel aanvragen, maar dan telt het banksaldo van zijn eigen vermogen mee in box 3 (kan tot extra belasting leiden) en is hij/zij ook persoonlijk verantwoordelijk bij verliezen.
Ook heeft zo'n werkgroep geen officiële status om gebruikersovereenkomsten aan te gaan of bepaalde subsidies te verwerven.
2. Zelf een stichting/vereniging oprichten.
We zouden dan eigen statuten moeten gaan opzetten en die bij de notaris laten vastleggen. Vervolgens inschrijven bij de Kamer van Koophandel en een bankrekeningnummer aanvragen. En eventueel de ANBI-status (Algemeen Nut Beoogde Instelling), zodat giften fiscaal aftrekbaar worden. Voor veel subsidiegevers is het namelijk een pré als de stichting/vereniging een ANBI heeft.
Grote voordeel is dat de stichting helemaal zelfstandig zijn beleid en activiteiten kan bepalen. Nadeel is: het kost veel werk en moeite om statuten te maken, in te schrijven bij KvK, een bankrekening aan te vragen, het vergt ook opstartkosten, je moet een bestuur hebben (een bestuurslid vinden is steeds moeilijker) en je eigen website etc. opzetten.
3. Aansluiten bij een bestaande vereniging of stichting als werkgroep.
We kunnen vragen om ons aan te sluiten bij diverse verenigingen in Berlicum. Bijvoorbeeld de nabijgelegen Volkstuin Vereniging. Of stichting Landschapsbeheer Aa dal (SLA).

Voordeel is dat alles al is geregeld: SLA heeft statuten, is ingeschreven bij KvK en hebben een website <https://www.landschapsbeheer-aa-dal.nl/>, nieuwsbrief, banknummer, ANBI-registratie en bestuur.

Nadeel is dat de werkgroep wel geaccepteerd moet worden binnen de stichting en redelijk zelfstandig moet kunnen functioneren.

Mocht de samenwerking niet goed bevallen, dan kan alsnog worden besloten tot de oprichting van een afzonderlijke stichting. Zo'n ontvlechting naderhand is echter wel lastig: de gebruiksovereenkomst wordt aangegaan met SLA en ook subsidies staan straks op de bankrekening van SLA.

Het voorstel van de werkgroep is om zich aan te sluiten bij SLA. Een verzoek daartoe is ingediend bij het bestuur. Op 31 oktober heeft een bestuursvergadering plaatsgevonden, waarbij Albert een korte toelichting heeft gegeven.

Het bestuur heeft zich erover beraden en positief besloten op twee voorwaarden:

- Het bestuur mag ergens iets van vinden, want zij zijn en blijven wel bestuurlijk verantwoordelijk, ook over het voedselbos. De werkgroep is dus niet geheel autonoom in haar doen en laten, maar vormt een onderdeel van de SLA zoals andere werkgroepen.
- Er dient een vertegenwoordiger van de werkgroep deel te nemen aan het SLA bestuur. Albert heeft zich hiertoe bereid verklaard voor de komende paar jaren.

SLA gaat een gebiedsvisie opstellen voor de gehele gebied d'Ekkers, waarin zij ook het Voedselbos op gaat nemen als een van de initiatieven.

Afbeelding 6: homepage website Stichting Landschapsbeheer Aa dal.

5 Financiën

5.1 Projectbegroting

Tabel 1: projectbegroting Voedselbos d'Ekkers

Onderdeel	Omschrijving	Uur/aantal	Tarief	Bedrag excl BTW	Bedrag incl	2020	2021	2022	2023	2024	2025	
Plantgoed	Aankoop plantgoed			€ 13.625	€ 1.226	€ 14.851	€ 4.950	€ 4.950	€ 4.950			
	Transportkosten plantgoed			€ 750	€ 158	€ 908	€ 303	€ 303	€ 303			
	Romantisch bos: kruidlaag			€ 4.480	€ 941	€ 5.421				€ 1.807	€ 1.807	
	Cirkels: kruidlaag			€ 6.240	€ 1.310	€ 7.550				€ 2.517	€ 2.517	
	Uitval 10% (inboet)			€ 2.510	€ 527	€ 3.036		€ 607	€ 607	€ 607	€ 607	
Inplanten	Uitzetten/inplannen en begeleiden van plantdagen	200	€ 41,32	€ 8.264	€ 1.735	€ 9.999	€ 3.333	€ 3.333	€ 3.333			
	Versnapering vrijwilligers			€ 4.000	€ 840	€ 4.840	€ 807	€ 807	€ 807	€ 807	€ 807	
	Afzetlint 2000 meter (€8/100m)	20	€ 8,00	€ 160	€ 34	€ 194	€ 65	€ 65	€ 65			
	Markeer spuitbussen	8	€ 5,00	€ 40	€ 8	€ 48	€ 16	€ 16	€ 16			
	Piketpalen (80 cm)	500	€ 0,75	€ 375	€ 79	€ 454	€ 151	€ 151	€ 151			
Inrichting	Aankopen bloemenzaad en klaver			€ 1.157	€ 243	€ 1.400	€ 1.400					
	Huur apparatuur en inhuur (agrarische) loondiensten			€ 5.000	€ 1.050	€ 6.050	€ 2.420	€ 303	€ 303	€ 303	€ 303	
	Metingen verrichten			€ 6.000	€ 1.260	€ 7.260	€ 1.452	€ 1.452	€ 1.452	€ 1.452		
	Houtsnippers voor paden (40 m3)	40	€ 30,00	€ 1.200	€ 252	€ 1.452	€ 484	€ 484				
	Slagboom aanbrengen			€ 500	€ 105	€ 605	€ 605					
	Kastanje palen t.b.v. klimplanten/pergola											
	- staanders	32	€ 25,75	€ 824	€ 173	€ 997	€ 997					
	- liggers	81	€ 36,00	€ 2.916	€ 612	€ 3.528	€ 3.528					
	- uren (1 professional, 1 vrijwilliger)	16	€ 41,32	€ 661	€ 139	€ 800	€ 800					
	Omheining											
	- Kastanje palen met 2 liggers. 35 m1			€ 800	€ 168	€ 968	€ 968					
	- uren (1 professional, 1 vrijwilliger)	16	€ 41,32	€ 661	€ 139	€ 800	€ 800					
	Antivraat kokers/materiaal	250	€ 1,88	€ 470	€ 99	€ 569	€ 190	€ 190	€ 190			
Steunpalen/materialen	250	€ 8,95	€ 2.238	€ 470	€ 2.707	€ 902	€ 902	€ 902				
Communicatie	Bouwbord: ontwerp maken 2 keer	10	€ 75,00	€ 750	€ 158	€ 908		€ 454			€ 454	
	Bouwbord: maken 2 keer			€ 1.500	€ 315	€ 1.815		€ 908			€ 908	
	Bordje huisregels (op drie toegangsplekken)			€ 750	€ 158	€ 908		€ 908				
	Bijhouden facebook, lokale berichten	pm				pm	pm	pm	pm	pm	pm	
	Diverse ICT hulpmiddelen (website hosting, applicaties)			€ 3.000	€ 630	€ 3.630	€ 1.452	€ 182	€ 182	€ 182	€ 182	
	Naambordjes plaatsen bij planten en bomen			€ 1.000	€ 210	€ 1.210		€ 303	€ 303	€ 303	€ 303	
Beheer	Elektrische bosmaaier met accu systeem			€ 1.000	€ 210	€ 1.210	€ 1.210					
	Watertank			€ 500	€ 105	€ 605	€ 605					
	Schaftwagen			€ 2.000	€ 420	€ 2.420	€ 2.420					
	Fietsenrek			€ 500	€ 105	€ 605	€ 605					
Overig	Legeskosten/procedurekosten			€ 200	€ 42	€ 242	€ 242					
	Educatie materiaal voor scholen			€ 2.000	€ 420	€ 2.420			€ 1.210	€ 1.210		
	Professionele algemene ondersteuning	30	€ 50,00	€ 1.500	€ 315	€ 1.815	€ 908	€ 908				
	Diversen / onvoorziën (5%)			€ 4.200	€ 882	€ 5.082	€ 5.082					
Totaal				€ 81.770		€ 97.307	€ 36.694	€ 20.611	€ 14.046	€ 9.186	€ 9.186	€ 7.583

Ter toelichting op de projectbegroting in tabel 1 kan het volgende worden opgemerkt.

- Voor de aanschaf van het plantmateriaal is een offerte opgevraagd bij bedrijven in de regio, zoals Floris natuurlijke bomen uit Den Dungen en FruitforLife uit het dorp Zeeland.
- Voor de toekenning van de Klimaatvoucher vanuit het Groene Woud was het noodzakelijk om mee te doen met de metingen vanuit het Koepelplan Voedselbossen, zie 3.6 *Aansluiting met meetplan Koepelplan*. Dat blijkt niet mogelijk te zijn. Wel kunnen we meedoen met het Monitoringsprogramma voor 5 jaar vanuit de WUR.
- Je vrijwilligers moet je goed fêteren. Tijdens het werk is koffie met wat lekkers erbij en na afloop erwtensoep essentieel. Hiervoor is de komende jaren budget opgenomen.
- Er is budget nodig voor het maken van het bouw- en informatiebord (zie ook 6.55 *Communicatie en Bijlage 3: Offerte opmaak informatiebord*). Ook zullen we op drie toegangsplekken een bordje neerhangen met huisregels.
- Een permanente verblijfslocatie op het terrein is niet toegestaan. Een verrijdbare locatie voor slecht weer is dat wel. Hiervoor is een budget opgenomen. Ook is budget opgenomen voor een eenvoudig houten fietsenrek (zie 3.7.3 *Fietsenrek*)

5.2 Beoogde dekking

Tabel 2: beoogde financiering inrichting Voedselbos d'Ekkers

Dekking			
Bijdrage gemeente Sint Michelsgestel			€ 9.000
Afwaardering grond GOB 50%	Geschatte taxatie €65.000 per ha		€ 58.500 Voor 1,8 ha
Bijdrage GOB inrichtingskosten	Max 50% met max van €16.000 per ha		€ 14.400
Totaal			€ 81.900
Totaal begroting			€ 81.770 (excl BTW vanwege verrekening bij Gemeente)
Totaal dekking			€ 81.900
Verschil			-€ 130

Ter toelichting op het financieringsoverzicht in tabel 2 kan het volgende worden opgemerkt.

- Bij een geschatte landbouwkundige waarde van €65.000 bedraagt de vergoeding vanuit het GOB voor de afwaardering €32.500 per ha. De vergoeding vanuit het GOB voor de inrichtingskosten van het perceel bedraagt zo'n 50% van de geschatte inrichtingskosten (met een maximum van €16.000 per ha). De werkelijke inrichtingskosten zijn hoger en zullen betaald worden uit de afwaarderingsvergoedingen.

5.3 Financiering

Het college B&W heeft ermee ingestemd, dat de grond onder het GOB (Groen Ontwikkelfonds Brabant) kan worden gebracht en dat de opbrengsten geheel ten goede komen aan het voedselbos. De gemeente zal als eigenaar van de grond deze aanvraag opstarten. Op maandag 25 november is er nader overleg met de Werkenheid van de Provincie om de aanvraag nader af te stemmen.

De vergoeding voor de afwaardering van de grond en de inrichtingsvergoeding vanuit het GOB zullen gereserveerd blijven voor aanleg en onderhoud van het Voedselbos.

De gemeente kan de BTW verrekenen, de SLA niet. Daarom is het voordeliger om de facturen voor de aanleg van het voedselbos door de gemeente te laten uitbetalen en de BTW te verrekenen. Voor kleine uitgaven (zoals koffie, soep bij vrijwilligersdagen) zal de gemeente jaarlijks een bedrag (bijv. €1.000) vanuit dit budget overmaken naar de Werkgroep binnen de SLA. De Werkgroep en de penningmeester van SLA zullen de financiën bewaken.

Er is bij het opstellen van dit projectplan ook gekeken naar allerlei andere subsidiemogelijkheden. Er is overleg geweest met de subsidie adviseur van de gemeente. Het resultaat en mogelijkheden per fonds zijn opgenomen in *bijlage 5 Overzicht mogelijke subsidies*. Omdat de mogelijkheden voor financiering door het GOB zo groot lijken te zijn, zijn er geen nadere onderzoeken gedaan of gesprekken gevoerd.

Er is al wel nagedacht over een plan B. We hebben in ieder geval €9.000 van de gemeente voor uitvoering, ervanuit gaande dat de Project Advies Commissie (PAC) van Het Groene Woud akkoord gaat met dit projectplan op hun vergadering 27 november. Met dit bedrag kunnen we in ieder geval starten met het gereedmaken van de grond en eerste beperkte aanplant. Gedurende de zomermaanden kunnen we verder met de subsidieverwerving, zodat we weer budget hebben voor het najaar 2020 om een stuk aan te planten. Door telkens elk jaar de aanplant af te stemmen op de verworven subsidiegelden kunnen we toch het voedselbos (weliswaar wellicht wat getemporiseerd) aan gaan leggen.

6 Planning

Nr.	Omschrijving	Door	2019				2020				2021				2022			
			4e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw			
1	Projectplan opstellen																	
1a	Opstellen ontwerp	Werkgroep+Maikel																
1b	Opstellen projectplan	Werkgroep+John																
1c	Definitief maken	Werkgroep+Gemeente+HGW																
2	Vorbereiden organisatie en omgeving																	
2a	Opstellen gebruikersovereenkomst	Gemeente en werkgroep																
2b	Afspraken maken met SLA	Werkgroep+SLA																
2c	Aanvraag verzorgen bij het GOB	Gemeente																
3	Vorbereiden voedselbos																	
3a	Inzaaien verbetering grond	Maikel																
3b	Maken planning aanplant	Maikel																
3c	Aanbrengen inrichtingsmaatregelen	Maikel																
3d	Inplanten bomen en struiken	Werkgroep+Maikel																
4	Beheer en onderhoud voedselbos																	
4a	Beheer en onderhoud	Werkgroep																
4b	Begeleiding vrijwilligers	Maikel																
5	Financiering																	
5a	Aanvragen GOB	Gemeente																
5b	Bijhouden begroting versus realisatie	Werkgroep+Gemeente+SLA																
6	Communicatie																	
6a	Infomeren nabij gelegen inwoners	Albert + Helma																
6a	Uitnodigen buurt op 25 november	Werkgroep																
6b	Bekendmaken in lokale media	Werkgroep																
6c	Verzorgen rondleidingen	Werkgroep																
6d	Plaatsen info bord en bankjes	Werkgroep																
	* HGW = Het Groene Woud																	
	* Maikel = Maikel Kauffman																	
	* John = John Vermeer																	
	* GOB = Groen Ontwikkelfonds Brabant																	
	* SLA = Stichting Landschapsbeheer Aadal																	
	* Albert = Albert Zomers (initiatiefnemer)																	
	* Helma = Helma Smolders (wijkmakelaar)																	

Toelichting op de verschillende activiteiten volgt hieronder.

6.1 Projectplan opstellen.

In het najaar 2019 heeft Maikel Kauffman samen met de werkgroep het ontwerp gemaakt voor het voedselbos. Dit is als losse bijlage bijgevoegd.

John Vermeer heeft in nauwe samenwerking met de werkgroep, Maikel, Albert en Helma het projectplan opgesteld. Het concept is met de werkgroep besproken op 4 november, vervolgens aangepast en wordt naar verwachting definitief gemaakt op 25 november.

Op 27 november staat de afspraak gepland met de Project Adviescommissie van Het Groene Woud voor definitieve goedkeuring. Dit is een voorwaarde vanuit de subsidieverlening van de voucherregeling Klimaatadaptatie.

6.2 Vorbereiden organisatie en omgeving.

De gemeente neemt het initiatief om in afstemming met de werkgroep en SLA een gebruikersovereenkomst op te stellen. Het college B&W heeft al ingestemd met de principe afspraak voor een gebruikersovereenkomst voor onbepaalde tijd. Omdat het hier om een voedselbos gaat, is inderdaad een lange tijdsperiode noodzakelijk om de bomen tot wasdom te laten komen.

Er is overleg geweest tussen de Werkgroep en SLA met als besluit dat de Werkgroep organisatorisch komt te vallen onder SLA. Afspraken dienen te worden gemaakt over zaken als:

- De verantwoordelijkheden, taken en bevoegdheden tussen bestuur SLA en de Werkgroep.

- Gebruik van de communicatiemiddelen van SLA voor het voedselbos (bijvoorbeeld aparte website pagina, meenemen in de nieuwsbrief).
- Financiële procedures zoals wie mag opdrachten geven, wie houdt de financiën bij.

Albert Zomers gaat vanuit de werkgroep deelnemen aan het SLA bestuur.

6.3 Voorbereiden voedselbos

Een professional zal zorgdragen voor de voorbereiding en eventuele inzaai van de grond. Ook kunnen in het eerste kwartaal al de voorbereidende inrichtingsmaatregelen plaatsvinden. We hopen in het eerste kwartaal al de eerste (weliswaar beperkte) aanplant te kunnen doen. De werkgroep zal de rest van het voedselbos gedurende twee à drie jaar onder aansturing van een professional in de wintermaanden aanplanten.

Afbeelding 7: Aanplant Voedselbos Schijndel

6.4 Beheer en onderhoud voedselbos

De werkgroep zal met eigen materialen het beheer en onderhoud op zich nemen. Er wordt alleen een accubosmaaier aangeschaft.

6.5 Communicatie

Communicatie is uiteraard erg belangrijk bij het welslagen en gebruik van dit buurtvoedselbos.

Helma en Albert zijn eind oktober naar de nabijgelegen huizen en bewoners geweest. In een persoonlijk gesprek hebben zij de plannen toegelicht. De reactie van de bewoners was redelijk positief met een aantal kritische kanttekeningen. In *Bijlage 5: Zorgpunten omwonenden en acties erop* staat een korte samenvatting.

Op 26 november zullen we de buurt d'Ekkers maar ook andere inwoners van Berlicum en Middelrode uitnodigen voor een bijeenkomst bij Bint. Doel is informeren, maar ook enthousiasmeren om mee te doen. We willen van d'Ekkers een echt buurtbos maken.

Medio januari 2020, na de feestdagen, gaan we de kick-off activiteit houden op d'Ekkers. Twee december komen we als werkgroep bij elkaar om dit te organiseren.

Regelmatig zullen we in de lokale online en offline mediaberichten over de vorderingen van de aanleg van het voedselbos. De zullen de communicatiemiddelen van SLA gebruiken: berichten voor de nieuwsbrief en een projectpagina op hun website.

We gaan inplannen dat we regelmatig een rondleiding houden. In het begin zal er nog niet zoveel te zien zijn, maar in de loop der jaren wordt dat steeds meer. Ook leggen we contact met scholen, scouting etc. In de begroting hebben we wat budget gereserveerd voor educatie materiaal.

Bij aanvang in januari plaatsen we een bouwbord "Voedselbos in aanleg" om kenbaar te maken wat de bedoeling is. Na enkele jaren, wanneer er meer te zien is, plaatsen we een definitief informatiebord

7 Risicoanalyse

De volgende risico's zijn onderkend.

1. De GOB-aanvraag gaat niet door.
Maatregel:
  - We kunnen het ontwerp nog aanpassen, zodat het voor het GOB wel acceptabel wordt.
  - Er is al wel een overzicht van andere subsidiemogelijkheden opgesteld, waarvoor vervolgens een aanvraag kan worden gedaan. Zie *Bijlage 4: Overzicht mogelijke subsidies*.
2. Te weinig deelnemers voor de werkgroep
Maatregel: Er is voorzien in professionele begeleiding. Zonder inzet van vrijwilligers kan hij het voedselbos toch in de opstart aanplanten.
3. Bezwaar van omwonenden.
Maatregel: al vroeg is met omwonenden gesproken door Albert en Helma. Deze bewoners hebben een aantal zorgpunten geformuleerd waarmee we rekening houden in het ontwerp (zie *Bijlage 5: Zorgpunten omwonenden en acties erop*)
Pachters zijn op tijd geïnformeerd.
4. Aanplant van invasieve Exoten.
In een Voedselbos neem je altijd niet-inheemse soorten op in het beplantingsplan, want anders heb je niets te eten. Een voedselbos met alleen inheemse soorten bestaat niet: er zijn maar heel weinig eetbare inheemse soorten in Nederland. Juist de opname van uitheemse soorten in het beplantingsplan biedt een enorme aanwinst in biodiversiteit en lekkere soorten. Maar je wilt natuurlijk geen invasieve soorten.
Maatregel: de NVWA (Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit) heeft recentelijk een lijst uitgebracht met soorten die je zou moeten vermijden in het voedselbos (hoewel op het onderzoek en de conclusies heel veel af te dingen is, zie <https://greendealvoedselbossen.nl/exoten/>).
We hebben de plantenkeuze hierop afgestemd.

Bijlage 1: Voedselbossen

Waarom voedselbossen?

De huidige landbouw kent vele problemen, mede het gevolg van het toepassen van jaarlijkse wisselteelt; het soms wel meerdere keren per jaar wisselen van teelten met alle grondbewerkingen, verliezen van organische stof en uitspoelen van mineralen van dien. Het toepassen van meer permanente producerende gewassen als bomen en struiken in het landbouwsysteem brengt meer stabiliteit en letterlijk diepgang in het systeem, waardoor ecologische principes, zoals natuurlijk functionerende mineralenhuishouding met inzet van bodemleven, tot hun recht kunnen komen. Bomen hebben namelijk tal van voordelen: ze zorgen niet alleen voor een rijke oogst aan noten, kastanjes en andere vruchten, maar ook voor een grotere biodiversiteit en een beschermend klimaat voor dieren en gewassen. Daarnaast verrijken bomen de bodem met organisch materiaal en verbeteren hiermee het waterdoorlatend én watervasthoudend vermogen van de bodem. Daarbij zijn meerdere gradaties mogelijk; van weinig naar veel bomen per perceel; van agroforestry tot voedselbossen.

Wat is een voedselbos?

Een voedselbos is een systeem waarin houtige soorten dominant worden. Met bomen die een kruinlaag vormen, bomen die in een onderlaag in de schaduw staan, struiken, meerjarige kruiden, klimmers en bodembedekkers. Een heel palet aan soorten in een doordacht ontwerp, een polycultuur in plaats van een monocultuur. In Europa (en in Nederland) heeft de landbouw zich gespecialiseerd in monocultuur, die maar één laag benut.

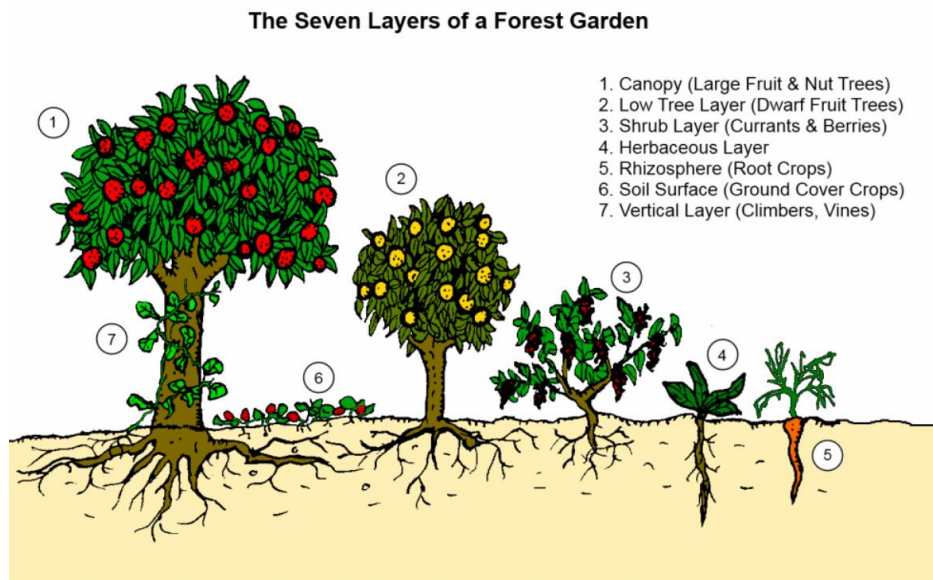

Het is een bio-divers systeem, dat ook nog eens voor voedselproductie zorgt. Er worden meer ecologische principes van een natuurlijk bos ingezet, zoals het plannen en planten in meerdere lagen, van hoge bomen tot lagere struiken in de halfschaduw, met klimmers en kruipende planten als extra lagen. Het voordeel daarvan is dat er geen gebruik hoeft te worden gemaakt van kunstmest, noch van bestrijdingsmiddelen. Op den duur zal ook geen externe aanvoer van compost meer nodig zijn, omdat het bos dan zelf genoeg composteerbaar materiaal levert in de vorm van blad, snoeihout etc. Bovendien is

de bodem altijd bedekt (geen kale grond), waardoor er minder verdamping en verslemping is. Met het meerlagensysteem kan het voedselbos veel meer CO₂ binden, omdat in de periode februari tot eind november ook beplanting aanwezig is. Bij maisland start het groeiproces op een kale akker begin mei als het zaad de grond in gaat. Een voedselbos daarentegen is nagenoeg het hele jaar bezig met fotosynthese en daarmee vastleggen van CO₂ in een driedimensionaal lagensysteem. Het grote voordeel van een eetbaar voedselbos is dat alle ecologische niches gevuld worden. Hierdoor worden de zon en de bodem optimaal gebruikt door de verschillende lagen nuttige planten, is er sprake van verhoogde evapotranspiratie, en is onkruid een veel kleiner probleem. Door verschillende lagen voedsel onder elkaar te laten groeien (zoals in dit systeem) wordt ook de opbrengst per vierkante meter groter. Ten slotte heb je met een eetbare bostuin op termijn minder onderhoud omdat het een ecosysteem is, dat grotendeels in balans is net zoals natuurlijke climax-ecosystemen. Door slim enkele ecologische ontwerpprincipes toe te passen kun je een voedselbos maken met de ecologische veerkracht van een natuurlijk bos. Dit heeft vele voordelen voor mens en natuur.

Het voedselbos zorgt voor een veel betere doorworteling van de bodem, een rijk bodemleven, en toename van organisch stof. Daardoor kan het water makkelijker infiltreren in de grond. Het

organisch stof in combinatie met het bodemleven bindt juist vervolgens het water (en andere mineralen) en zorgt daarmee voor een grote sponswerking. Bij een voedselbos zijn geen kunstmatige ingrepen in het watersysteem nodig, zoals drainage, peilverlaging of beregening.

Denk aan verschillende lagen noten- en fruitbomen zoals [tamme kastanjes](#), [walnoten](#), [hartnoten](#) en [appel](#)-, [peer](#)- en [kersenbomen](#). Hieronder staan fruitstruiken zoals [hazelnooten](#), [frambozen](#), [bosbessen](#), [rode](#) en [zwarte bessen](#) etc. Daarbij kunnen er eetbare klimmers in de bomen groeien, denk aan [Japanse wijnbes](#), [braam](#) of zelfs een [Siberische kiwi](#). Daaronder of in open plekken in het bos kunnen (eenjarige) groentes, (meerjarige) bloemen en kruiden groeien als [kruizemunt](#), [daslook](#) etc. En laten we niet de knolgewassen vergeten als [aardperen](#) en [yacon](#). En als laatste zijn er nog de bodemkruipers zoals [aardbeien](#) en vele leden uit de [pompoenfamilie](#) die over de bodem kunnen kruipen (ook wel bodembedekkers genoemd).

Verschillende typen voedselbossen

Een voedselbos is geen systeem wat willekeurig gekopieerd kan worden op een perceel. Het systeem wordt aangepast op de lokale situatie, zowel de natuurlijke omstandigheden, als de sociale omgeving als de wensen van de ondernemer. Hierdoor is de variatie tussen voedselbossen enorm; van voedselbossen die zich richten op maximale voedselproductie, tot het maximaliseren van natuurwaarden in een voedselbos, tot voedselbossen die vooral een sociale betekenis hebben. Deze drie waarden; sociaal, ecologisch en economisch, kom je in elk voedselbos in een andere verhouding tegen. Afhankelijk van de ligging van een perceel en de doelstellingen van de eigenaar moet gekeken worden welk type voedselbos het meest passend is. Een voedselbos dat op een perceel ligt met een (beoogde) natuurbestemming, zal primair moeten bijdragen aan de natuurwaarde. Een voedselbos daarentegen dat op een agrarisch bestemd perceel wordt gerealiseerd, kan ook bij dragen aan de economische zelfstandigheid van de desbetreffende ondernemer(s). Een 'sociaal/community' voedselbos tenslotte, zal vooral een functie vervullen voor een gemeenschap: contacten leggen, verbinden, activeren etc. In het Voedselbos d'Ekkers willen we een aantal van deze facetten combineren in het ontwerp en de realisatie.

Doelstelling - wat willen we bereiken?

Het creëren van een voedselbos op basis van een aantal fundamentele ecologische principes: natuurlijk ondernemen op gebiedsniveau. Kortom een zelfvoorzienend en productief agro-ecosysteem.

- Een gerichte stimulering van een voedselrijkere bodem, die geen voedingsstoffen laat uit- of afspoelen en goed water kan bergen/vasthouden.
- Vergroten van belevingswaarde (van een aspergeveld naar een voedselbos).
- Kennisoverdracht en educatieve waarde (geven van rondleidingen, lezingen, excursies).
- Vergroten van ecologische waarde/versterken van de biodiversiteit, niet alleen op het

agrarisch bedrijf maar op gebiedsniveau. Dit bereiken we door onder meer een veelheid aan vegetatie (diverse lagen) te planten, waarop de in het wild levende planten en dieren positief reageren wat blijkt uit de resultaten van een studie naar de biodiversiteit in Ketelbroek (Voedselbossen, rijk voor mens én natuur? Een onderzoek naar de

biodiversiteit van het voedselbos Ketelbroek in vergelijking met het Natura2000 gebied De Bruuk, Jeroen Breidenbach en Emma Dijkgraaf, van Hall Larenstein, 2016.) Of uit een recent onderzoek van HAS studenten, "Vegetatieve biodiversiteit van 4 voedselbossen in Brabant, een oplossing voor de toekomst. Uit dit onderzoek blijkt dat meteen al na 1 of 2 jaar het organisch stofgehalte met 1% stijgt bij aanleg van een voedselbos.

- Veelheid aan eetbare gewassen.
- Maar ook worden (niet-eetbare) planten aangeplant vanwege specifieke functies die zij voor het hele systeem vervullen (bijv. vlinderbloemigen voor N-fixatie uit de lucht) of vanwege diepe (pen)wortels waardoor zij mineralen uit diepere lagen van de ondergrond naar boven halen.
- Hierdoor ontstaat een goed ontwikkeld bodemleven; ook door permanente bodembedekking (permacultuur).
- Veelheid aan goede drachtplanten (stuifmeel en nectar voor insecten) waardoor een rijke bloesemboom aanwezig is van februari tot november.

Bijlage 2: Verdere uitwerking ontwerp voedselbos

Hierbij wordt verwezen naar een tweetal documenten:

- 20191115 Uitvoeringsdocument Voedselbos d'Ekkers;
- 20191115 Begeleidend document Voedselbos d'Ekkers.

In beide documenten staat in detail beschreven wat het ontwerp is, welke soorten etc.

Vanwege de omvang van beide documenten zijn deze niet opgenomen in dit projectplan, maar als losse bijlagen.

Bijlage 3: Offerte opmaak informatiebord.

Bijgaand de offerte van het bedrijf InBeeld voor het maken van een bouwboard en informatiebord. De gegevens zijn gebruikt voor het opstellen van de begroting. Aan de Werkgroep is het om dit bedrijf daadwerkelijk in te zetten voor deze klus.

InBeeld

[project coordination • concepting • visual identity]

Offerte

Datum 11 oktober 2019
Geldig tot 30 november 2019

Betreft

community voedselbos in Berlicum

Ontwerpen en drukbaar maken van:

1. bouwboard
2. informatiebord

incl. overleg
uurtarief is € 75/uur excl. 21% btw, er wordt gefactureerd op daadwerkelijk gemaakte uren.
excl. aanvragen offertes bij drukkers, ca. 1 uur

Briefing bouw- & informatiebord	max. 1 uur
Bouwboard ontwerp	max. 3 uur
Overleg, correcties/aanpassingen	max. 1 uur
Informatiebord	max. 3 uur
Drukwerkbaar maken, beide borden	max. 1 uur
Overleg, correcties/aanpassingen	max. 1 uur

Totaal max. 10 uur à € 75/uur excl. 21% btw

.....
Yvette van Kempen • Beemd 18 • 5071 AN Udenhout • 06-43 43 64 26
info@yvettevankempen.nl • www.yvettevankempen.nl • BTW: NL152510904B01 • KvKno: 18077571
IBAN: NL38 ASNB 0950 3756 32 t.a.v. Y. van Kempen

Bijlage 4: Overzicht mogelijke subsidies

Bijgaand een overzicht van diverse subsidiemogelijkheden voor de aanleg en beheer van een voedselbos. Geput is uit [een publicatie](#) van de Provincie Brabant, uit het handboek Buurtvoedselbossen van Heleen Verbeek en aangevuld met diverse andere suggesties.

Deze mogelijkheden zijn besproken met en aangevuld door de subsidieadviseur (Marvin Chirino van Trias Subsidies), van de gemeente Sint-Michielsgestel.

Omdat de vergoeding vanuit het GOB en de bijdrage vanuit de gemeente ruim voldoende zijn voor aanleg en onderhoud van een voedselbos, zijn er vooralsnog geen gesprekken geweest met of verzoeken ingediend bij diverse subsidiegevers.

SUBSIDIEMOGELIJKHEDEN VOEDSELBOS

1. Subsidierегeling Groen-Blauw (provincie) (STIKA)

Een regeling voor agrariërs en particulieren die zich inzetten voor verbetering van het landschap. Is niet te combineren met het GOB (Groen Ontwikkefonds Brabant). Je kunt een afspraak maken met de Stika coördinator om de mogelijkheden te bespreken.

2. Buurtfonds Noord-Brabant (provincie en Prins Bernard Cultuurfonds)

Dit fonds is bedoeld voor het stimuleren van burgers die werk maken van hun leefomgeving. Het fonds bestaat uit 3 delen. Een daarvan is het [Buurnatuurfonds](#). Bedragen tot €10.000 - €15.000.

3. Oranjefonds

Deze regeling is bedoeld voor het versterken van de sociale samenhang in de wijken door gebruik te maken van de groene buitenruimte. Het programmaonderdeel Groen Verbindt bestaat niet meer, een algemene aanvraag kan wel.

Varieert van €7.500-€40.000. Kijk vooral naar sociale component. Vooral vanuit investeringskosten. Moet vanuit een rechtspersoon worden aangevraagd.

4. Landschapsfonds het Groene Woud

[Het fonds](#) wordt ingezet voor duurzame projecten op gebied van cultuur en natuur binnen het nationaal Landschap Het Groene Woud. Berlicum ligt aan de rand van het nationaal landschap.

Aanvrager moet een juridische entiteit zijn, mag ook gemeente. Ongeveer €2.500 tot €15.000.

5. Vouchers voor klimaatadaptatie het Groene Woud

<https://www.hetgroenewoud.com/actueel/nieuws/voucherregeling-klimaatadaptatie-het-groenewoud-geopend/815>

Hiervan hebben we nu ook al gebruik gemaakt voor het opstellen van dit projectplan. Een tweede toekenning lijkt niet waarschijnlijk.

6. Waterschap Aa en Maas, Regeling voor klimaatadaptatie.

Kan tot €5.000 per project. Een voorwaarde is wel, dat dit alleen voor bebouwd gebied geldt.

7. Brabants Landschap

Waarschijnlijk geen middelen, maar misschien wel ondersteuning op een ander vlak.

8. Lokale Rabobank (Maatschappelijk project, Clubactie).

Eerst gesprek aangaan. Liefst via de coöperatie. Niet clubactie.

Kijk in netwerk wie beste contact heeft bij Rabo.

9. DIKGROEN.

Dit [fonds](#) is beschikbaar voor kleinere bedragen, max €750

Uit handboek Buurtvoedselbos van Heleen Verbeek:

10. <https://www.kernmetpit.nl>; jaarprogramma met begeleiding voor burgerinitiatieven en kans op een (hogere) financiële bijdrage (als je winnaar van je provincie of het land -wordt)
Vergt wel veel werk voor relatief weinig geld. Levert wel veel publiciteit. Maak wel gebruik van kennisnetwerk.

11. <https://www.doen.nl/home.htm>
Heeft Marvin geen goede ervaring mee. Meer gericht op sociaal ondernemerschap.

12. <https://voorjebuurt.nl/nl/pages/zowerkthet>

13. <https://www.vsbfonds.nl/mens-maatschappij>

Marvin: moet dagbesteding gerelateerd zijn. Te weinig als je af en toe een keer het bos ingaat met bejaarden.

14. <https://heggenlandschap.nl/boomplantprogramma>

Delen jaarlijks plantmateriaal uit, ook geschikt voor voedselbossen.

15. <https://www.burendag.nl/over-burendag>

Jaarlijks terugkerend evenement (4de zaterdag van september), dat vergoeding verstrekt voor het organiseren van een buurtactiviteit, bijvoorbeeld het maken van een bijenhotel, levende wilgenhut of het maken van een mooie ontmoetingsplek in je voedselbos. Gemeentes stellen vaak potjes ter beschikking om burgerinitiatieven, die bijdragen aan de leefbaarheid van de gemeenschap, financieel te ondersteunen.

Daarnaast nog tips:

16. **Yves Rocher Foundation**

Dit [parfumerie bedrijf](#) plant bij aankoop een boom terug. Er zijn enkele voorbeelden in Nederland die hiervan gebruik hebben gemaakt.

17. **ANWB**

Veelal wel voor info borden of wegwijzers.

18. **CZ Fonds**

Wanneer je een link kunt leggen naar gezondheid en zorgkosten reductie

19. Wanneer je ook ouderen erbij kunt gaan betrekken, dan zou je via de lokale KBO een aanvraag kunnen dienen: bijv. RCOAK, Sluyterman van Loo.

20. Via het Ecco project zou je wel mee kunnen liften met publiciteit, niet zozeer geld voor bomen.

Bijlage 5: Zorgpunten omwonenden en acties erop

Helma Smolders (gemeente) en Albert Zomers (initiatiefnemer) zijn op bezoek geweest bij de omwonenden van het toekomstige voedselbos. De omwonenden hebben de volgende zorgpunten naar voren gebracht. We hebben besproken hoe we met hun zorgpunten rekening gaan houden.

Zorgpunten van omwonenden

1. Komen op gevallen fruit e.d. niet heel veel ratten, muizen en wespen af, waar de omwonenden ook overlast door krijgen? Ze hebben nu er al veel last van.
→ Door het voedselbos blijven deze dieren vooral in het bos en komen daardoor juist niet naar de huizen toe. Daarbij komen er ook meer natuurlijke predatoren (wezels, roofvogels) om de overlast te beperken. De film "The biggest little farm" toont prachtige voorbeelden van natuurlijke bestrijding en overlast beperking.
2. Eén van de omwonenden is heel allergisch voor berkenbomen. Kunnen we de bestaande berkenboom weghalen en zeker geen nieuwe berkenbomen planten?
→ Gaan we zeker doen. De huidige berkenboom gaan we omzagen. Er komen geen nieuwe berken voor het plan. Opschot van nieuwe jonge berken zal niet zo gauw optreden: berken zijn echte pioniers en het systeem gaat al snel over naar een bossuccessie, waar berken niet meer gedijen.
3. Geen bomen en planten die giftig zijn voor paarden, zoals Sint-Janskruid en Sint Jacobskruid.
→ Gaan we niet aanplanten. Bomen gaan ervoor zorgen dat er geen licht is voor deze planten. Ook hebben we de taxus (extreem giftig voor paarden, enkele naalden zorgen al voor sterfte) niet opgenomen in het beplantingsplan.
De bessen van de taxus zijn wel eetbaar, maar de pitjes niet. We vinden dit toch te gevaarlijk ook voor kinderen. We gaan deze boom niet aanplanten.
4. Extra verkeer en parkeren. Toevallig loopt er een traject om de Westakkers aan één kant af te sluiten. Kan het doodlopende deel alleen toegankelijk worden voor bewoners? Misschien ook nog een parkeerverbod?
→ Helma neemt dit mee, want er zijn hierover al meer plannen bij de gemeente.
5. Er wordt wel eens gedeald in de buurt. Mocht er zoiets gaan gebeuren, dan zou het zandpad afgesloten moeten worden met een (mooie) houten slagboom.
→ We nemen een slagboom op in de begroting.
6. De dassenburcht(en) in de directe omgeving mogen niet worden verstoord.
→ Zie eerder. Houden we zeker rekening mee. We koesteren deze mooie dieren.